

CASSÂS'A GÖRE HZ. PEYGAMBERİN FİİLLERİ

Nejla HACIOĞLU*

Özet

Hz. Peygamber'in fiillerinin hükümleri konusunda usulcüler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Cassâs, Hz. Peygamber'in fiillerinin zahirinin vucûbiyet ifade etmediği görüşünü savunmakta, bu görüşü ispat etmek için pek çok ayrıntılı delil sunarak muhaliflerinin görüşlerini çürütmeye çalışmaktadır. Cassâs'ın Hz. Paygamber'in fiilleri konusundaki yaklaşımının kendisinden sonra gelen meşhur Hanefî usulcüsü Serahsî üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu görülmekte ve bu yaklaşım Hanefîlerin bu husustaki temel prensiplerini oluşturmaktadır.

Özelde Cassâs'ın genelde ise Hanefîlerin Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda diğer usulcü ve hadisçilerden farklı olan bu tutumları ve bunun altında yatan sebepler kanaatimizce incelenmeye değer bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Cassâs, Hz. Peygamber'in Fiilleri, Vâcib, Mendub, Mübah, Serahsî.

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, nejlacacioglu@gmail.com

Actions of Prophet According To Cassâs

Abstract

There are different perceptions among methodologists about conclusion of Prophet's actions. Cassâs defends that the apparent of Prophet's actions is not obligatory. He tries to refute arguments of his opponents by offering many detailed evidences. Cassâs' perception about Prophet's actions has an important effect on Serahsî being following famous methodologist. His view constitutes basic principles of Hanafîs in this field.

Key Words: Cassâs, Actions of Prophet's, Wajib, Mandub, Mubakh, Sarakhsî.

Giriş

Hz. Peygamber'in fiilleri(efâlu'r-Resûl) konusu hadis ve fıkıh usulcülerinin sünnet tanımı içerisinde yer alan bir konudur. Sünnet, Hz. Peygamber'den nakledilen söz, fiil ve takrirlere denilmektedir.¹

Hz. Peygamber'in fiillerine ittiba ve fiillerin hükümleri konusunda fıkıh usulcülerini farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Cassâs(370), Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda diğer usulcülerden farklı bir tutum içerisinde olmuş ve bu tutum Hanefîlerin temel prensiplerini oluşturmuştur.

Hadisçiler ile usûlcüler, özellikle de Hanefî usûlcüler arasında, Hz. Peygamber'in fiilleri çerçevesinde oluşan sünnet anlayışlarındaki farklılık önem arz etmektedir. Hadisçilerin, sünnet çerçevesi içinde mütaala ettikleri pek çok şey fukahâyâ göre amelî değeri olmayan hususlardır.

¹ Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1987, 16; Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener, Fon Matbaası, Ankara 1986, 100.

Hanefîlerin değerlendirmesiyle bu çerçeveye giren pek çok mâlumat ancak ibâha ifade eder. Bu yüzden hadis ve sünneti doğru değerlendirebilmek bir başka deyişle Hz. Peygamber'i doğru anlayabilmek için hadisçilerden daha çok fukahânın görüşlerine eğilme zarureti bu işin uzmanları tarafından da ifade edilmektedir.²

I. Hz. Peygamber'in mutlak fiilinin vücut gerektirip gerektirmediği hususu

Cassâs, Hz. Peygamber'in fiillerini teşriî bakımından üç kısımda incelemektedir: Vâcib, mendub, mübah.³ Serahsî(483)'nin ise Hz. Peygamber'in fiillerini dört kısımda incelediği görülmektedir: Mübah, müstehab, vâcib, farz. Serahsî beşinci bir çeşit olarak "zelle"den bahsetmekte ancak ona uymanın uygun olmaması sebebiyle bu kısma dâhil edilemeyeceğini belirtmektedir.⁴ Cassâs, fiilin zâhirinde bu üç yönden hangisine taalluk ettiğine dair bir delil bulunmadığında fiilin hükmünün ne olacağı konusunda farklı görüşler olduğunu söylemekte, bu görüş sahiplerinin kimler olduğunu belirtmeksizin bu konuda üç farklı görüşten bahsetmektedir.

Birinci görüş: Vâcib olmadığına dair bir delil bulunmadıkça Hz. Peygamber'in fiilinin aynısını yapmak vâcibdir.

İkinci görüş: Vâcib olduğuna dair bir delil bulunmadıkça Hz. Peygamber'in fiili vucûb değil ibaha ifade eder.

Üçüncü görüş: Hz. Peygamber'in fiilinin hangi hükmü gerektirdiğine dair bir delil bulunana kadar tevakkuf gerekir.⁵

² İsmail Hakkı Ünal, "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXVII, A.Ü. Basımevi 1996, 192-199.

³ Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî, Mektebetu'l İrşâd, İstanbul, 1994, III, 215.

⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984, II,86.

⁵ el-Cassâs, III, 215.

Cassâs, hocası Ebu'l-Hasen el-Kerhî(340)'nin Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgili şöyle söylediğini kaydeder: "Hz. Peygamber'in fiilinin zâhiri, bizi bağlayıcı olduğuna dair bir delil bulunmadıkça ittiba etmemizi gerektirmez."⁶ Serahsî, Ebu'l-Hasen el-Kerhî'nin bu husustaki görüşünü daha detaylı olarak şöyle vermektedir: "Eğer Hz. Peygamber'in fiilinin sıfatı, yani vâcib mi, mendub mu, mübah mı olduğu bilinirse bu sıfatla ittiba gerekir. Eğer sıfatı bilinmezse mübahlık sıfatı sabit olur ve ittiba ancak delilin kaim olmasıyla gerçekleşir."⁷

Cassâs temelde hocası ile aynı görüşte olmakla beraber fiile ittiba konusunda ondan ayrıldığı şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: "Peygamber(as)'in fiilinin zâhirini aynen yapmamız bize vâcib değildir. Fiil hangi sıfatla- vâcib, mendub, mübah- meydana geldiyse o sıfatla ittiba etmek gerekir. Fiilin kendisine has olduğuna dair bir delil yoksa sıfatı bilinmese de ittiba gereklidir."⁸ Serahsî doğru görüşün Cassâs'ın görüşü olduğunu belirtmektedir.⁹

Cassâs eserinde kime ait olduğunu belirtmeksizin muhalif görüşlere yer vererek onlara cevap vermektedir: Hz. Peygamber'in fiilini hangi sıfatla yaptığı bilinmediği durumlarda "İşin hakikati anlaşılincaya kadar tevakkuf ederim, o fiili yapmam. Çünkü, mesela Hz. Peygamber'in nedb veya vücub olarak eda etmiş olabileceği bir fiili mübah olarak yapsak ona muhalefet etmiş oluruz" şeklindeki görüşü Cassâs, tenkit etmekte ve bunun hiçbir anlamının olmadığını söyleyerek, şu açıklamayı yapmaktadır: "O konuda tevakkuf ederim" sözü fiili yasaklamaktan ve ona mani olmaktan veya "ona mani de olmam, failine tabi de olmam" sözünden hali değildir. Eğer yasaklar ve mani olursa tevakkuf batıl olur. Bu durumda şayet Hz. Peygamber'in mübah kıldığı bir şeyi yasaklamışsa

⁶ el-Cassâs, III, 215.

⁷ es-Serahsî, II, 86-87.

⁸ el-Cassâs, III, 215.

⁹ es-Serahsî, II, 87.

ona bizzat muhalefet etmiş olur. Bu konuda bir hüküm vermem ve failini de kınamam denirse, işte bu inkâr ettiği mübahlıktır. Onun sıfatını sormadan tevakkuf, Hz. Peygamber'e muhalefetle aynı şeydir. Çünkü biz biliyoruz ki Hz. Peygamber o konuda tevakkuf etmemiş onu yapmıştır. Bu sebeplerden dolayı tevakkuf görüşü fâsiddir. Şayet Hz. Peygamber'in nedb veya vucûb yönüyle yaptığı fiili ibaha yönüyle yapsak ona muhalefet etmiş oluruz, denilirse; Hz. Peygamber fiili nedb veya vucûb yönü üzere yapsaydı bunu açıklardı, çünkü bizim bu açıklamaya ihtiyacımız vardır, açıklamadığında bunun ibaha vechi üzere yapılmasına izin verdiği ortaya anlaşılır.¹⁰ Tevakkuf etmek gerektiği görüşünde olanların "Eğer ibaha vechi üzere yapsaydı onu mutlaka açıklardı. İbaha vechi üzere yaptığını açıklamaması mümkünse, nedb ve icab vechi üzere yaptıklarını da açıklamaması mümkündür."¹¹ sözlerine Cassâs şöyle cevap vermektedir: "Hz. Peygamber'in bütün mübahları açıklaması gerekmez. Yapmakla mükâfat, terk etmekle cezayı gerektirmeyen hususları dinî bakımdan bilmeye ihtiyacımız olmadığından açıklanmaması mümkündür. Nedb ve vucûb da ise açıklamayı terk etmek mümkün değildir. Çünkü onu bilmeye ihtiyacımız vardır. Mendub olan fiili işlemekle mükâfat elde ederiz, vâcibin terkinde ise günah vardır."¹²

Serahsî'nin tevakkuf konusundaki sözleri Cassâs'ın görüşlerinin tekrarı niteliğindedir: "Tevakkuf görüşünde olan kişi bu yolla ümmeti Hz. Peygamber'in fiilini yapmaktan men eder ve onları kınarsa, ittiba konusunda yasak fiilini isbat olmuş olur. Eğer insanlara bu konuda mani olmaz ve onları kınamazsa mübahlık sıfatını isbat etmiş olur. Bu durumda hiçbir şekilde tevakkuf hasıl olmaz."¹³

¹⁰ el-Cassâs, III, 227.

¹¹ el-Cassâs, III, 227.

¹² el-Cassâs, III, 227.

¹³ es-Serahsî, II, 87.

Cassâs, âlimlerin Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgili şu hususlarda ittifak ettiğini belirtmektedir.

1. Hz. Peygamber'in din olarak naklettiği hususlarda Allah Teâlâ'nın ona has kıldığı durumlar hariç, o ve biz şer'i hüküm konusunda eşitiz.

2. Şer'i ahkâm konusunda Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar ile ondan sonra yaşayanlar eşittir.

3. Hz. Peygamber'in bir şahıs hakkında verdiği hüküm ümmet için de geçerlidir.¹⁴

Cassâs'a göre hüküm mübtedî¹⁵ ise herkes o konuda eşit olup, hüküm sebep ve olaylara bağlı ise bu sebepler meydana geldiğinde hükmü Hz. Peygamber'in bu konudaki hükmü gibi olur. Bu anlayış ve metod üzere, ahkâmın herkes için geçerli olduğu bilinen hususlarda, Hz. Peygamber'in kendi döneminde yaşayan şahıslar hakkında vermiş olduğu hükümleri ondan sonrakilere nakletme hususunda ittifak oluşmuştur. Cassâs bu hususa şu ayetin delil olduğunu belirtmektedir:¹⁶ "Zeyd o kadından ilişğini kesince biz onu sana nikahladık ki evlatlıkları karıları ile ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek hususunda) mü'minlere bir güçlük olmasın."¹⁷ Cassâs, Hz. Peygamber için mübah olan bir durumun ümmet için de geçerli olduğunun haber verildiğini, Hz. Peygamber ile ümmetin şer'i ahkâm konusunda aynı olduğu vurgulanmıştır -sadakanın haramlığı, dört kadından fazlasını bir arada tutmak gibi Hz. Peygamber'e has kılınan hususlar hariç- aynı olduğunun vurgulandığını, Hz. Peygamber'e has kılınan hususların şu ayette olduğu gibi vahiy ile belirtildiğini ifade etmektedir: "Peygamber kendisiyle

¹⁴ el-Cassâs, III, 225.

¹⁵ Cassâs'ın açıklamalarından anladığımıza göre mübtedî hüküm; sebep ve olaylara bağlı olmaksızın var olan ilk hüküm anlamına gelmektedir.

¹⁶ el-Cassâs, III, 225.

¹⁷ 33, Ahzab, 37.

evlenmek istediği takdirde, kendisini Peygamber'e hibe eden mü'mine kadını, diğer mü'minlere değil sırf sana mahsus olmak üzere (helal kıldık)."¹⁸ Bu hususa delalet eden başka bir örnek de şudur: Oruçlu iken öpmenin hükmünü öğrenmesi için karısını Ümmü Seleme'ye gönderen adamın karısına, Ümmü Seleme'nin, "Resûlullah oruçlu iken öpüyordu" dediği ve karısı bu durumu kocasına bildirdiğinde kocasının "ben Hz. Peygamber gibi değilim. Allah onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladı" demesi üzerine durum Hz. Peygamber'e arz edilmişti. Hz. Peygamber de Ümmü Seleme'ye "benim oruçlu iken öptüğümü söylemedin mi?" demiş, Ümmü Seleme'nin durumu anlatması üzerine "ben Allah'a karşı sizin en muttakîniz ve sınırları en iyi bileniniz olmayı ümid ediyorum" buyurmuştur.¹⁹

Cassâs, Hz. Peygamber'in o kişinin kendisi için sorduğu meselenin hükmü hakkında kendi yaptığı fiili zikretmekle yetinmeyi kâfi gördüğünü ve bu durumun Hz. Peygamber'in fiilini hangi yön ile yaptığını biliyorsak o yönle ona uymamızı, bilmiyorsak ibaha yönüyle kabul etmemizi ifade ettiğini belirtmektedir.

Cassâs, Hz. Peygamber'in bir fiili terk etmesinin de aynı prensiplere dayandığı görüşündedir. Yani Hz. Peygamber'in bir fiili terk ettiğini görür ve bunun hangi maksatla (sıfatla) olduğunu bilmezsek, bu terkin ibaha yönünde olduğuna ve üzerimize vâcib olmadığına karar veririz. Ancak bir fiili günah olduğu için terk ettiyse onu terk etmek bize de vâcibdir.²⁰ Serahsî bu konuda şu örneği vermektedir: İçki yasaklanmamışken bile Hz. Peygamber içki içmiyordu. Ancak mübah olan (henüz yasaklanmamışken)

¹⁸ 33, Ahzab, 50.

¹⁹ Muslim, *Kitabu's-Siyâm*, 12(VI-79); el-Cassâs, III, 226.

²⁰ el-Cassâs, III, 228.

bir şeyi içmeyi terk etmek bize vâcib değildi.²¹ Hz. Peygamber'e mahsus olan durumlar ise bunların dışındadır.

1.1. Cassas'ın İleri Sürdüğü Deliller

Cassâs'a göre Hz. Peygamber'in fiilinin zâhirini aynen yapmanın gerekli olmadığına dair en önemli delil şu ayetlerdir:

“Ey iman edenler, Allah'a ve Resûlüne itaat edin.”²²

“Ona ittiba edin.”²³

“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”²⁴

Cassâs'a göre bu ayetler, taat ve ittiba ile emrolunduğumuzu ifade etmektedir. Taat ve ittiba ise ancak fiilleri bizden istenen sıfat (vecih) üzere yapmamızla meydana gelmektedir. Cassâs bu şekilde özetlediği görüşlerinin izâhını şöyle yapmaktadır: “Peygamber'in fiilinin zâhirinden hangi sıfatla yapıldığı anlaşılıyorsa bu fiili vucûb sıfatına göre almak caiz değildir. Çünkü bu fiilin vucûb ifade ettiği bilgisine sahip değiliz. Böyle bir anlayışla ittiba edersek itaat ve ittibada bulunmuş olmayız. Çünkü onun yaptığı fiillerin bir kısmı kendisine hastır. Onun zâhiri fiili, bir emirle bizden bir şey talep etmesi gibi değildir. Çünkü o, istediği bir şeyi emreder. Emrin zâhiri ise emr olunulan şeyin yapılmasının istendiğini gösterir.”²⁵ “Delil getirdiğin ayetlerle, Hz. Peygamber'in fiillerinin bizim için vucûb ifade ettiğini ispatladın, çünkü ittiba ile emr olunmamız onun fiilinin aynısını yapmamızı gerektirir. İttiba lafzından anlaşılan onun fiilinin aynısını yapmaktadır.” diyerek aynı ayetleri Hz. Peygamber'in fiillerinin vucûbiyet ifade ettiğine delil gösteren muhaliflerine Cassâs şöyle

²¹ es-Serahsî, II, 88.

²² 8, Enfal, 20.

²³ 9, Tevbe, 117.

²⁴ 3, Âl-i İmran, 31.

²⁵ el-Cassâs, III, 217.

cevap vermektedir: Hz. Peygamber'in fiiline ittiba, onun muradını ve o fiili hangi sıfatla yaptığını bilmemize bağlıdır. Bu yüzden onun mübah veya mendub sınıfına giren bir fiilini vâcib gibi îfa edersek ona tâbi olmamış oluruz. Çünkü ittibanın şartı fiilin vâkî olduğu şey üzere yerine getirilmesidir. Mesela bir kişi bir iş yapsa, başka birisi de ona karşı koymak amacıyla aynı işi yapsa, ikinci şahıs zâhirde aynı işi yapmış olmakla beraber birinciye tâbî olmuş olmaz.²⁶

Cassâs'ın özele indirgeyerek Hz. Peygamber'in fiilleri ve bu fiillerin vucûb ifade etmediği konusunda delil olarak kullandığı bu ayetler kanaatimizce Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak dindeki yeri ve ona uymanın gerekliliği konusunda genel anlam ifade eden ayetlerdir. Bu ayetler ve Allah ile Resûlüne itaati emreden benzeri pek çok ayet²⁷ İslam'da Sünnet'in bir delil ve kaynak olduğunu göstermek amacıyla yazılmış olan, gerek klasik gerek çağdaş eserlerde sünneti temellendirmek amacıyla kullanılmış ve izâhı şu şekilde yapılmıştır: Bu ayetlerde Allah'a itaatten kasdedilen, bizzat Allah'ın kendisine itaat olmayıp, onun gönderdiği kitaba yâni Kur'an'a, Kur'an'ın emir ve yasaklarına itaattir. Resûlüne itaat ise, sağlığında bizzat kendisine O'nun emir, yasak ve tâlimatlarına, vefatından sonra da sünnetine itaat anlamındadır. Yine Hz. Peygamber'in hüküm ve kararlarına boyun eğmek, sağlığında kendisinin çeşitli konularda verdiği hüküm ve kararlara itaat etmek, vefatından sonra ise benzer konular karşısında Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu çözümleri esas almak anlamına gelmektedir.²⁸

²⁶ el-Cassâs, III, 217.

²⁷ 3, Âl-i İmran, 32, 132; 4, Nîsâ, 13, 14, 59, 64, 80, 115; 5, Mâide, 92; 8, Enfâl, 1, 13, 24, 27, 46; 9, Tevbe, 63, 71, 120; 24, Nur, 48, 51, 52, 54; 26, Şuarâ, 108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179; 33, Ahzâb, 33, 36, 66, 71; 47, Muhammed, 33; 48, Feth, 17; 49, Hucurat, 14. (Geniş bilgi için bkz. M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, 150-152).

²⁸ Muhammed b. Ahmed el-Ensarî el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut(ty), V, 360; Kırbaçoğlu, 150-152.

1.2. Cassas'ın Muhaliflerinin Görüşlerine İtirazları

a. Kur'an'dan Getirilen Deliller

Cassâs'ın muhaliflerini, ismini zikretmediği bazı kimselerin şu ayetleri Hz. Peygamber'in fiillerinin zâhirinin vucûb gerektirdiğine delil olarak kullandıklarını belirtmektedir:

- “Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela ve büyük bir azab isabet etmesinden sakınsınlar.”²⁹

- “Firavun'un emri (işi) doğru değildi.”³⁰

- “Onların işleri (emirleri) aralarında şûra ile dir.”³¹

- “De ki: İş (emir) tamamen Allah'a aittir.”³²

- “Andolsun ki, Allah'ın peygamberinde sizin için, Allah'ı ve ahireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır.”³³

Cassâs, bu ayetleri delil gösterenlerin (Emir lafzını içeren ilk dört ayetin) delaletini şöyle izah ettiklerini nakletmektedir:

“Emir lafzının fiili içermesi mümkündür. Ayetlerdeki emir, Hz. Peygamber'in işi, Hz. Peygamber'in yolu anlamlarında kullanılmaktadır. “Onun emrine aykırı davranmaktan sakınsınlar” sözü, O'nun işinde, yolunda, fiillerinde ve ahvâlinde muhalefetten sakınmayı gerektirmektedir.”³⁴ Cassâs, ayetlerdeki emir lafzının fiil anlamına gelmediğini ispat için pek çok delil ileri sürmektedir. Biz onun sunduğu bu delilleri, onun akılcılığını ve delillendirmedeki gücünü görmek açısından zikretmenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

²⁹ 24, Nur, 63.

³⁰ 11, Hûd, 97.

³¹ 42, Şûra, 38.

³² 3, Âl-i İmran, 154.

³³ 40, Mu'min (Ğâfir), 52.

³⁴ el-Cassâs, III, 218.

Cassâs'ın emir lafzının fiili içermediğine dair ileri sürdüğü delilleri şöyle sıralamak mümkündür.

- Mutlak emir lafzından kastedilen söz söyleyenin “yap” (if'al) demesidir. Emir kelimesinin bunun dışında kullanımı mecâzi yöndedir.

- Fiilin ilzamu kastedildiğinde, emir lafzının fiille ilgisi kalmaz. Çünkü herkes ittifak ettirmiştir ki emir sözlü istektir. Bu istek gerçekleştiğinde fiilin ona dahil olması mümkün olmaz. Çünkü bir lafzın iki farklı manayı taşıması mümkün değildir.

- Bu iki kelimeyi birbirine atfederek kullanmak mümkündür ve atıf iki farklı şey için kullanılır. Mesela: Peygamber'in fiili ve emri demek gibi.

- Eğer fiil hakiki manada emir olsaydı şöyle demek mümkün olurdu: Bütün fiiller emirdir. Namazımız emirdir, oturuşumuz, kalkışımız, yiyip içmemiz emirdir, demek gibi.

- Fiil emir manasına gelseydi emir lafzının zıddı olan nehiy ancak söz olurdu, fiil değil.

- Emir lafzının fiili içermesi doğru kabul edilse bile zikredilen ayetler bu hususta delil olmaz. Cassâs bu hususu şöyle izah etmektedir: “Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela ve büyük bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.” ayetindeki zamir (an emrihî) Hz. Peygamber'e değil, Allah Teala'ya râcidir. Çünkü kinayenin hükmü onu takip edene râci olmasıdır. Daha öncekine râcî olması ancak bir delil ile mümkündür. Ayetin baş tarafı “Peygamber'i kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden birini siper ederek sıvışıp gidenleri elbette Allah bilmektedir” şeklindedir. “Bu sebeple onun emrine aykırı davrananlar başlarına bir bela ve büyük bir azâb isabet etmesinden sakınsınlar.” ayetindeki zamirin Allah Teala'nın isminden kinaye olması gerekir. Zamirin Allah'a aidiyeti sahîhse, Peygamber'e aidiyeti sahîh

olmaz, çünkü zamir bir tanedir. “Aranızda birbirinizi çağırır gibi Peygamber’i çağırmayın.” ayeti bazılarının Hz. Peygamber’e “Yâ Muhammed” şeklinde hitab etmesi üzerine nâzil olmuş, “Yâ Resûlallah” veya “Yâ Nebiyallah” demeleri istenmiştir. “Onun emrine aykırı davranmaktan” ifadesi ile Resûlü ta’zim konusunda Allah’ın emrine muhalefetten sakınma kastedilmiştir.³⁵

Ayette geçen onun emrine (emruhu) kelimesindeki “hu” zamirinden kastedilenin Allah Teala mı yoksa Hz. Peygamber mi olduğu konusu ihtilafli bir konudur. Cassâs gibi “hu” zamirinin Allah’a ait olduğunu söyleyenler³⁶ olduğu gibi Hz. Peygamber’e ait olduğunu söyleyenler³⁷ de vardır. Tefsircilerin bu konu üzerinde izâha kalkışmamış olmaları bu konunun onların üzerinde durmadıkları bir mesele olduğunu düşündürmektedir.³⁸

Zamirin Peygamber’e ait olduğu düşünüldüğünde, ayetin sünnete delaleti söz konusu olmakta, Allah’a ait olduğu kabul edildiğinde ayetin sünnete delaleti ile bir ilgisi kalmamaktadır.³⁹

Cassâs, zamirin Peygamber’e ait olmasının mümkün olduğunu söyleyenlerin delillerine yer vererek bunları çürütmeye çalışmaktadır.

Zamirin Hz. Peygamber’e ait olmasının mümkün olduğunu söyleyenler “onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar”⁴⁰ ayetindeki zamirin (ileyhâ),

³⁵ el-Cassâs, III, 218-219.

³⁶ el-Kurtûbî, V, 76; Bayraktar Bayraklı, *Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2004, XIII, 445.

³⁷ Elmalılı Muahmed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kurân Dili*, Elvan Ofset, İstanbul (t.y), VI, 43; Ebu’l-A’la Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, III, 507.

³⁸ Kurtubî, V, 76; Yazır, VI, 43; Mevdûdî, III, 507.

³⁹ Kırbasoğlu, 203.

⁴⁰ 62, Cuma, 11.

eğlence (lehen) kelimesine değil ticaret kelimesine ait olduğunu söyleyerek delil göstermektedirler.⁴¹

Cassâs, ayetteki zamirin ticaret ve eğlence kelimelerinin her ikisinin haberi olduğunu, dolayısıyla ikisine de ait olduğunu belirtmektedir. Aksi takdirde eğlence kelimesinin başka bir haberi bulunmadığından boş bir söz olarak kalacağını belirtmektedir.⁴²

Cassâs'a göre ayet hakkındaki emirden kasdedilen onun işi, yolu olduğu ve zamirin Hz. Peygamber'e aidiyeti kabul edilse bile Hz. Peygamber'in fiillerinin tamamının vucûbiyet gerektirdiği şeklindeki bir delillendirme doğru olmaz. Çünkü onun bütün fiillerinin bağlayıcı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konuda umûma itibar mümkün değilse bu takdirde ayetin hükmü şu hale gelir: "Onun bazı fiillerine muhalefet etmekten sakınsınlar." Bu durumda ise "ba'd" (bazı) hükmünün açıklanmasına ihtiyaç vardır.. Çünkü mücmeldir, beyana ihtiyacı vardır.

Cassâs, zamirin Hz. Peygamber'in fiilinin aynısını yapmanın vâcib olduğuna delil olamayacağını söylemektedir. Çünkü fiil, vâcib, mübah, mendub mu olduğu bilinmeden bunlardan birisini esas olarak işlenirse ve bu onun murad ettiği dışında bir şey olursa ona ittiba edilmemiş muhalefet edilmiş olur.⁴³

Hz. Peygamber'in fiillerinin zahirinin vucûb gerektirdiğine delil olarak kullandıkları,

- "Andolsun ki, Allah'ın Peygamberinde sizin için, Allah'ı ve ahireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır."⁴⁴ ayetinin teessiyi (örnek almayı) zorunlu kıldığını çünkü ayetin

⁴¹ el-Cassâs, III, 219.

⁴² el-Cassâs, III, 219.

⁴³ el-Cassâs, III, 220.

⁴⁴ 33, Ahzâb, 21.

devamında “Allah’tan ve ahiretten korkanlar”dan bahsedildiğini belirtmektedirler.⁴⁵

Cassâs, muhaliflerine onların delilleriyle karşılık vermektedir: Bu ayet, vucûbun nefyine delildir. Çünkü ayette adeta “Sizin için örnek almak vardır” buyurulmakta bu da nedb ifade etmektedir. Vucûba hamledilebilmesi ancak bir delile mümkün olabilir. Birisi “Peygamber şöyle şöyle yapardı” dediğinde bu vucûb ifade etmez, vucûb ifade etmesi için “aleyke bihi” “bunu yapman gerekir” demesi lazımdır.⁴⁶

Ayetin vucûb gerektirdiğine delil olduğunu söyleyenler lafzı değilse de manasının “aleyke” “size gerekir” olmasının mümkün olduğunu belirtmekte, “eğer güzel işler yaparsanız kendiniz içindir. Yok eğer kötülük yaparsanız o da kendinizdir”⁴⁷ ayetindeki “kendinizdir”(felehâ) ifadesinin, “kendi aleyhinizedir”(aleyhâ) anlamında kullanıldığını, başka bir ayette⁴⁸ ise “onlara lanet vardır (lehum'l-lâ'ne)” ifadesinin “aleyhim” manasında kullanıldığını delil göstermektedirler.⁴⁹

Cassâs, kendisinin lafzın hakiki manasını muhaliflerinin ise mecazî manasını esas aldıklarını belirterek, lafzın mecâza hamledilebilmesinin ancak bir delille mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Cassâs’ın belirttiği lafzın hakiki manasının tercih edilmesi gerekliliği bir fıkıh usûlü kaidesi olarak yer almakta ve şöyle izah edilmektedir: Lafzın hakikatiyle izahı “lafzın hakikate hamlolunması” mümkün ise hüküm, hakikat hakkında sabit olur, mecaz düşer. Mananın hakikate hamledilememesi durumunda mecaz söz konusu olur.⁵⁰

⁴⁵ el-Cassâs, III, 220.

⁴⁶ el-Cassâs, III, 220.

⁴⁷ 17, İsrâ, 7.

⁴⁸ 40, Mu’min (Ġâfir), 52.

⁴⁹ el-Cassâs, III, 220.

⁵⁰ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, çev. Rûhi Özcan, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul, 1993,

Cassâs'a göre ayete "Allah'tan ve ahiretten korkanlar" şeklinde mana vermek doğru değildir. Çünkü reca ve havf lügatta farklı manadadır. "Ercu'ssevabe" denir, "ercu'likâbe" denmez, "ehâfu'likâbe" denir. Allah Teala "rahmetimi isterler, azabımdan korkarlar"⁵¹ buyurmaktadır. Reca ve havf birbirlerinin zıddıdır. Bir şeyin hakikat dışına, gerektirdiği şeyin zıddına sarf edilmesi caiz değildir. Ayetin manası Allah'ın mükâfatını, sevabını istemektedir. Hz. Peygamber'i örnek almakla sevap kazanılacağı açıklanmaktadır. Bir fiili işleyerek sevap kazanmak vucûba değil, nedbe delalet etmektedir. Sevap, nedbe ifade eden fiilleri işleyerek kazanılır.⁵²

Ayette (Ahzâb, 21) geçen recâ fiiline Cassâs istek, arzu, ümit anlamı vermektedir. Muhaliflerinin ise havf(korku) anlamını tercih ettikleri ve buna dayanarak teessiyi zorunlu gördükleri anlaşılmaktadır. Müfessirlerin recâ kelimesine hem korku hem ümit ve hem de her iki anlamı birden verdikleri görülmektedir.⁵³

Ayette (Ahzâb, 21) sözü edilen Hz. Peygamber'i örnek almanın farziyet mi yoksa müstehaplık mı ifade ettiği konusunda iki görüş olduğu ayetin tefsirlerinde de yer almaktadır. Bir görüşe göre müstehap olduğunu gösteren bir delil bulunmadıkça bu "örnek alma" farzdır. İkinci görüşe göre ise farz olduğunu gösteren bir delil bulunmadıkça "örnek alma" müstehaptır.⁵⁴

Cassâs, Hz. Peygamber'in fiillerinin vucub gerektirmediği konusunda getirdiği delilleri, ayette geçen Hz. Peygamber'i örnek almanın vucûb gerektirmediği hususunda da kullanmaktadır. Hz. Peygamber'in

311.

⁵¹ 17, İsrâ, 57.

⁵² el-Cassâs, III, 221.

⁵³ Mevdûdî, IV, 359; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 1996, II, 854.

⁵⁴ Kurtubî, XIV, 156.

fiilini onun işlediği sıfat dışında başka bir sıfatla işlemenin ona taat değil muhalefet oluşu ve onun bütün fiillerini yapmanın imkânsızlığının, onun fiillerinden bazılarını örnek almanın gerekliliğini ortaya çıkardığını belirtmektedir.⁵⁵

1) “Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının.”⁵⁶

Onlara göre bu ayet Hz. Peygamber’in yaptığıнын aynısını bizim de yapmamızı gerektirmektedir. Çünkü yaptıkları getirdiklerindedir. “Size neyi verdiyse onu alın” sözü ile “size neyi getirdiyse alın” sözü arasında fark yoktur. Cassâs, bu sözlerin yanlış olduğunu, “size neyi verdiyse” sözü ile “size ne getirdiyse” sözünün aynı manaya gelmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Ayetin anlamı “Size neyi verdiyse”dir. Muhatap olmayı gerektirir. Birisi şöyle yaptı denildiğinde başkasına taaddi etmez, kendisi hakkında yaptığı fiildir. Şunu verdi denildiğinde ise başkasına taaddi eder, vermek, bir alanın olmasını gerektirir. Kişinin kendi yaptığı fiiler bu kapsama girmez.⁵⁷ Cassâs fazlaca ayrıntıya girmekte ancak yaptığı gramere dayalı açıklamaların yerinde ve tutarlı olduğu görünmektedir. Ayrıca Cassâs’ın bu kadar detaya girmesinin tek taraflı bir tutum olmadığı, konunun muhataplarınca da aynı şekilde tartışıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Cassâs’ın yaşadığı dönemde bu konuların ayrıntılı bir şekilde ele alındığını ve tartışıldığını göstermektedir.

Ayetteki “size neyi verdiyse alın” ifadesinin manasını doğru anlayabilmek için ayetin tümünü ele almanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Ayetin tamamı şu şekildedir:

⁵⁵ el-Cassâs, III, 221.

⁵⁶ 59, Haşr, 7.

⁵⁷ el-Cassâs, III, 222.

“Allah’ın Resûlüne başka ülkeler halkından verdiği fey⁵⁸ Allah, Resûlü, ona akrabalığı bulunanlar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Ki o mal içinizden zengin olanlar arasında dönüp duran bir güç haline gelmesin. Resûl size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan kaçının ve Allah’tan korkun. Kuşkusuz Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”

Mevdûdî, “size neyi verdiyse onu alın” ifadesinin, Nâdiroğulları’nın malları ile ilgili olarak varılan kararı ve yapılan taksimi hiç sorgu sual etmeksizin kabul edin, şayet Resûl sizlere bir şeyler vermişse onu alın yasakladığından da kaçının anlamına geldiğini ancak buradaki hükmün umûmî olup sadece feyin taksimi ile sınırlı olmadığını belirtmektedir. Çünkü burada “Resûl size ne verdiyse onu alın” denirken cümlenin devamında “size neyi vermediyse” değil “neyi yasakladıysa ondan kaçının” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu hüküm sadece fey’e ait malların paylaşımını ihtiva etseydi o zaman “neyi vermediyse” denilirdi. Fakat aksine neyi yasakladıysa denilmesinden anlaşıldığına göre, kasdolunan Hz. Peygamber’in emir ve yasaklarına uyulmasıdır.⁵⁹

Muhammed Esed’in ayetin manasını sadece fey’e ait malların paylaşımına hasrettiği ayeti şu şekilde yorumlamasından anlaşılmaktadır. “Size (ondan) ne kadar verirse (gönülden) kabul edin ve size vermediği şey(i istemekten) kaçının.”⁶⁰

Ayetten sadece fey’in dağıtılması değil de Hz. Peygamber’in emir ve yasaklarına uymanın kastedildiği kabul edilse bile ayetin Hz. Peygamber’in fiillerinin aynısını yapmak gerektiğine delil olması son derece zorlama bir yorum olarak görünmektedir.

⁵⁸ Fey: Düşmandan savaşmaksızın alınan ganimettir. Ayette geçen Nadr oğullarından alınan mallar bu çeşittendir. Bunun için onun tasarruf hakkı Peygamber’e ait olmuştur. (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur’an Dili Meali*, Haşr, 6-7).

⁵⁹ Mevdûdî, VI, 191.

⁶⁰ Esed, III, 1130.

2. Sünnetten Getirilen Deliller

Cassâs, muhaliflerinin Hz. Peygamber'in mutlak fiilinin vucûb ifade ettiğine dair sünnetten getirdikleri delillere de temas etmektedir.

Bir namaz esnasında Hz. Peygamber terliklerini çıkardığında cemaatin de terliklerini çıkarması olayının Hz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcılığına delil olduğunu söyleyenlere Cassâs, "bu karinesi olmadan ortaya atılan bir iddiadır, nedb değil de vucûb ifade ettiğine inandıklarını nereden biliyorsunuz?" demektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in selam verdikten sonra "Neden terliklerinizi çıkarttınız?" diye sorduğunu, onların "senin çıkarttığını gördük, biz de çıkarttık" demeleri üzerine "Cebrâil bana terliğimde necaset olduğunu haber verdi" dediğini zikretmektedir.⁶¹ Fiilleri vucûb gerektirse idi Hz. Peygamber onların namazda terliklerini çıkarmalarına itiraz etmezdi, demektedir.⁶²

Hz. Peygamber'in fiilinin vucûb gerektirdiğini söyleyenlerin ileri sürdüğü başka bir delil de şudur: Hz. Peygamber'e Ramazan'da bir iki gece namaza çıkıp sonra çıkmamasının sebebi sorulduğunda "Üzerinize farz olacağından korktum"⁶³ cevabını vermiştir. Onun bir fiile müdavemeti o konuda teessiyi gerekli kılar. Öyle olmasaydı size farz kılınmasından korktum demezdi.⁶⁴ Cassâs, Hz. Peygamber'in bu davranışının iki bakımdan vucûbun nefyine delil olduğunu belirtmektedir:

Birincisi: Sözümler Peygamber(as)'in fiilinin zâhirinin vucûb gerektirip gerektirmediği hakkındadır, müdavemet hakkında değil. Hz. Peygamber onlarla iki gece namaz kıldıktan sonra fiilinin vâcib olmadığını haber vermiştir. Fiili vucûbiyet gerektirse idi ilk gecedan vâcib olurdu.

⁶¹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 89, nr. 650, II, 353.

⁶² el-Cassâs, III, 222.

⁶³ Buhârî, *Salâtu't-Teravîh*, 31 (IV-251); Muslîm, *Kitâbu Salâti'l-Musafirîn*, 25, nr. 177-178.

⁶⁴ el-Cassâs, III, 222.

İkincisi: “Devam etseydim üzerinize farz olacağından korktum” sözü fiil bakımından onlara farz olacağını haber vermektedir. Onun fiile müdavemeti vucûb gerektirse idi, ona devam etseydim, müdavemet size vâcib olurdu, derdi. Ayrıca “Size farz kılınacağından korktum” sözü benzer durumların varlığının mümkün olduğunu ifade etmektedir. O devam etseydi Allah bize farz kılmadı, devam etmediğinden farz kılmadı. Farzların gerekliliği onun seçimine bağlı oldu. İsrâ gecesinde namazın elli vâkit mi beş vâkit mi olacağı konusunda olduğu gibi.⁶⁵

Serahsî, Hz. Peygamber’in namazda terlikleri çıkarması olayında insanlara “Niçin terliklerinizi çıkarttınız?” diye sorması ve teravîh namazı meselesinde de “Üzerinize farz olmasından korktum” demesinin onun mutlak fiiline uymanın gerekmediğine delil olduğunu belirtmektedir.⁶⁶

“Hz. Peygamber’in fiilinin beyan yönüyle, çekişen iki taraf arasında hüküm vermek ve iki düşman arasını ayırmak maksadıyla yapıldığında, vucûb ifade ettiği konusunda ittifak vardır, diğer fiilleri de bu mesabededir” diyenlere Cassâs, Hz. Peygamber’in bu tür fiillerinin vucûb gerektirmesinin ancak vucûb ifade ettiğine dair bir delil bulunmasına bağlı olduğunu söyleyerek cevap vermektedir.⁶⁷

II. Hz. Peygamber’in Fiillerinin Hükümleri

Cassâs Hz. Peygamber’in fiillerini bir kaç grupta incelemektedir:⁶⁸

1) Kur’an’da genel beyan ifade eden ayetleri açıklama maksadıyla ortaya çıkan fiiller,

2) Hz. Peygamber’in, yaptığı bir fiilden dolayı bir kişiyi cezalandırması, bir kişinin hakkını geri alması gibi bir amaca yönelik fiilleri,

⁶⁵ el-Cassâs, III, 223.

⁶⁶ es-Serahsî, II, 88.

⁶⁷ el-Cassâs, III, 223.

⁶⁸ el-Cassâs, III, 231.

- 3) Uyulması gerektiğine dair emir bulunan fiilleri,
- 4) Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptığı fiilleri.

Cassâs bu maddeleri şöyle izah etmektedir:⁶⁹

1) Genel beyan ifade eden ayetleri açıklama maksadıyla ortaya çıkan fiilleri:

Bu tür fiiller vûcûb, nedb veya ibaha gerektirir. Fiilin hükmü genel beyanın hükmüne tâbidir. Genel beyan vûcûb gerektiriyorsa, Hz. Peygamber'in bu beyanla ilgili yaptığı fiil vâcibtir. Genel beyanın hükmü mendub ise Hz. Peygamber'in fiili mübahtır.

Genel beyanın vûcûb gerektirmesi sebebiyle Hz. Peygamber'in vucûb gerektiren fiillerine örnek: a) Hz. Peygamber'in farz namazların rekatları ile ilgili fiilleri. Hz. Peygamber'in bu fiilleri Allah Teâla'nın "Namazı dosdoğru kılın"⁷⁰ sözünün beyanıdır. b) Hz. Peygamber'in hac ile ilgili fiilleri. Bu fiilleri Allah Teâla'nın "Yoluna gücü yeten her kimsenin o beyti hacetmesi, insanlar üzerine Allah'ın bir hakkıdır"⁷¹ sözünün beyanıdır.

Genel beyanın nedbi gerektirmesi sebebiyle Hz. Peygamber'in nedb gerektiren fiillerine örnek: Allah Teâla'nın "Hayır işleyin"⁷² ve "Allah adaleti ve iyiliği emrediyor"⁷³ sözlerinin beyanı olarak Hz. Peygamber'in tatavvu sadakası vermesi ve nafile namazı kılması ve buna benzer hususlardaki davranışlarıdır. Ayette zikredilen hayrın bütünü vâcib olmadığı gibi, ihsan da vâcib değildir. Genel ifadenin hükmü vâcib değilse Hz. Peygamber'in bu ifade ile ilgili fiili de vâcib değildir.

⁶⁹ el-Cassâs, III, 231-232.

⁷⁰ 6, En'am, 72.

⁷¹ 3, Âl-i İmran, 97.

⁷² 22, Hac, 77.

⁷³ 16, Nahl, 90.

2) Hz. Peygamber'in yaptığı bir fiilden dolayı bir kişiyi cezalandırması, bir kimsenin hakkını geri alması gibi fiilleri.

Hz. Peygamber'in bu tür fiilleri vucûba delâlet eder. Nedb veya ibaha ifade etmesi mümkün değildir. Hz. Peygamber'in "kanlarınız ve mallarınız birbirinize haramdır" sözü ve Allah Teâla'nın "gönül hoşluğu ile yaptığınız ticâri anlaşmalar dışında mallarınızı bâtil ve haksız sebeplerle aranızda yemeyiniz"⁷⁴ sözü bu hususa delâlet etmektedir.

3) Hz. Peygamber'in uyulması gerektiğine dair bir emri bulunan fiilleri: Bu tür fiiller, bağlayıcı olmadığına dair bir delil bulunması dışında bizim için bağlayıcıdır. Örnek: Hz. Peygamber'in "menasikinizi benden öğreniniz" ve "benden gördüğünüz gibi namaz kılınız" sözleri Hz. Peygamber'in menasik ve namaz ile ilgili fiillerine uymayı gerektirir. "Benden gördüğünüz gibi namazı kılın" sözü onun namazı hangi sıfat ile kıldığını bilmemizi ve bu sıfat üzere ona uymamız gerektiği anlayışını da ihtiva eder. Hz. Peygamber'in bu sözünün zahîri namazı vücûp yönüyle kılmamızı ifade etmez. Namazı nedb sıfatıyla kılıyorsa nedb, vucûb sıfatıyla kılıyorsa vucûb ifade eder.

Cassas'ın bu maddede yer verdiği fiiller ile birinci maddede yer verdiği fiillerin ortak noktaları olduğu görülmektedir.

4) Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptığı fiilleri.

Bu fiiller her insanın ihtiyaç duyduğu, günlük yaptığı fiillerdir. Yemek, içmek, ayakta durmak, oturmak, uyumak gibi. Hz. Peygamber'in ayakkabılarını tamir etmesi, elbiselerini dikmesi gibi fiilleri de bu tür fiillerdendir. Bunlar vucûb ifade etmez. Çünkü bunlar herkesin zarûrî olarak yapmaya ihtiyaç duyduğu türden fiillerdir. Hz. Peygamber'in sâir ahvâli olarak isimlendirebileceğimiz bu tür fiillerinin bizlere vâcib fiiller

⁷⁴ 4, Nisâ, 29.

suretiyle gelmediği açıktır. Bu tür fiillere, kurbet sağlamak, tevâzu ve kibri terk etmek amacıyla yönelmek ise mümkündür.⁷⁵

Cassâs'ın Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgili yaptığı bu sınıflandırmadan onun Hz. Peygamber'in bütün fiillerini aynı nitelikte görmediği anlaşılmaktadır. Dört kategoride sınıflandırdığı fiillerin ilk üç kategorisini bağlayıcı nitelikte değerlendirmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiillerinin çoğunun bağlayıcı nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Beşerî yönüyle ilgili olan ve Cassâs'ın Hz. Peygamber'in "saîr ahvâli" şeklinde de isimlendirdiği gruptaki fiilleri ise bağlayıcı nitelik taşımamaktadır.

Cassâs'ın Hz. Peygamber'in fiilleri bağlamında ele aldığı bağlayıcılık konusunun, İslam âlimleri tarafından daha çok sünnetin bağlayıcılığı ifadesi ile ele alındığı görülmektedir. Cassâs sünnetin hükümlerini farz, vâcib, nedb şeklinde sınıflandırırken Hz. Peygamber'in fiillerinin hükümlerini vâcib, nedb ve ibaha şeklinde sınıflandırmaktadır. Her iki sınıflandırmada da haram ve mekruh kavramlarına yer verilmezken sünnetin hükümlerinde yer almayan ibaha, Hz. Peygamber'in fiillerinin hükümlerinde yer almaktadır. Cassâs'ın anlayışına göre "Hz. Peygamber'in sünneti" Hz. Peygamber'in uyulması ve devam edilmesi gereken söz ve fiillerinden oluşmaktadır. Bu sebeple haram, mekruh, ibaha gibi kavramlar Hz. Peygamber'in sünnetinde yer almamaktadır.

Fakîhler Hz. Peygamber'in sünnetini bağlayıcılık yönünden sınıflandırmışlar, hadisçiler ise Hz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve takrirlerinin birer sünnet oluşturduğu yaklaşımı içerisinde bulunmuşlardır.⁷⁶

Cassâs örneğinde gördüğümüz gibi, sünnetin tamamının bağlayıcı olmasının söz konusu olmadığı, bazı sünnetlerin uymayı gerektirmediği

⁷⁵ el-Cassâs, III, 232.

⁷⁶ Kırbaçoğlu, 63-64.

anlayışının fıkıh usûlcüleri tarafından ele alındığı görülmektedir.⁷⁷ Son dönemlerde yazılan fıkıh usûlü eserlerinde de sünnet bağlayıcılık açısından sınıflandırılmıştır.⁷⁸ Bu sınıflandırmaya göre Hz. Peygamberin sünnetinin büyük çoğunluğu teşrî sınıfına girmekte, teşrî, fetvâ ve kadâ bağlayıcılığı kesin olan sünnetleri ihtiva etmektedir.⁷⁹

Sonuç

Cassâs Hz. Peygamber'in fiillerini teşrî bakımından üç kısımda incelemektedir: Vâcib, mendub, mübah. Peygamberin fiilinin sıfatı, yani vâcib mi mendub mu mübah mı olduğu bilinirse bu sıfatla ittiba gerekir. Eğer sıfatı bilinmezse mübahlık sıfatı sabit olur ve ittiba ancak delilin kaim olmasıyla gerçekleşir. Hz. Peygamber'in fiilinin zahiri, bizi bağlayıcı olduğuna dair bir delil bulunmadıkça ittiba etmemizi gerektirmez.

Cassâs'ın Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre kendi döneminde Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda üç görüş bulunmaktadır. Birincisi fiilin sıfatına bakmadan Hz. Peygamber'in bütün fiillerine ittiban vâcib olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Cassâs bu bölümün büyük bir kısmını bu hususa ayırmakta ve Hz. Peygamber'in bütün fiillerine ittiban vâcib olmadığını ispata çalışmaktadır. İkincisi, peygamberin sıfatı belli olmayan fiillerinde tevakkufu tercih edenlerin görüşüdür. Cassâs bu görüşü reddetmektedir. Üçüncüsü ise sıfatı belli olan fiillere kendi sıfatları üzere ittiba eden, sıfatı belli olmayan fiillere uymayı ise mübah gören anlayıştır. Cassâs bu görüşü

⁷⁷ el-Cassâs, III, 232; es-Serahsî, II, 86-89; Ünal, 192-199.

⁷⁸ Muhammed Tahir b. Âşur'a göre Hz. Peygamber'in sünnetini on iki kategoride mütalaa etmek mümkündür. Bunlar: 1) Yasama (et-Teşrî) 2) Fetvâ (el-Fetvâ) 3) Yargı (el-Kadâ) 4) Devlet Başkanlığı (el-İmâra) 5) İyiye ve güzele teşvik (el-Hedy) 6) Arabuluculuk (es-Sulh) 7) Fikir danışanlara yol gösterme 8) Nasihat 9) İnsanları en mükemmel olana yönlendirme 10) Yüce hakikatleri telkin 11) Tehdit ve azarlama 12) Yaradılış icabı ve maddi ihtiyaç gereği yaptıkları şeklinde sıralanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. M. Tâhir b. Âşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, İklim Yayınları, İstanbul 1988, 50-62.

⁷⁹ Tâhir b. Âşur, 50-62.

savunmaktadır. Hz. Peygamber'e taat ve ittibain ancak fiilleri onun yaptığı sıfatlarla yapmakla gerçekleşebileceğini, fiillerin sıfatlarına riayet etmeksizin Hz. Peygamber'in fiilinin aynısını yapmanın ona muhalefet olabileceğini belirtmektedir.

Cassâs'ın bu tutumunda Hz. Peygamber'e bilinçli bir ittiba durumu söz konusudur. Fiillerin muradını anlamak ve ona göre hareket etmek esasına dayanmaktadır.

Cassâs'a göre Hz. Peygamber'in bütün fiilleri bağlayıcı nitelikte değildir. Hz. Peygamber'in fiilleri dört kategoriye ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptığı fiiller uyulma gerekliliği olmayan, istenirse kurbet sağlamak amacıyla uyulması mümkün olan fiillerdir. Diğer üç kategoriye oluşturan, Hz. Peygamber'in Kur'an'da genel beyan ifade eden ayetleri açıklama maksadıyla ortaya çıkan fiilleri, uyulması gerektiğine dair emir bulunan fiilleri ve yaptığı bir fiilden dolayı bir kişiyi cezalandırması, bir kişinin hakkını geri alması gibi bir amaca yönelik bulunan fiilleri ise bağlayıcı niteliktedir. Hz. Peygamber bu fiilleri vucub, nedb ve ibaha sıfatlarından hangisiyle yaptıysa fiilin hükmü o sıfat üzere sabit olmaktadır.

Serahsî'nin Hz. Peygamber'in fiilleri konusundaki yaklaşımına baktığımızda, onun Cassas kadar ayrıntıya girmeden ve Cassâs'ın bu konuda ileri sürdüğü görüş ve delillere yeni bir şey eklemeksizin Cassâs'ın görüşleri çerçevesinde bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Onun bu konudaki değerlendirmesi, Cassâs'ın bu husustaki mütalaasının bir özeti sayılabilir.

Cassâs'ın Hz. Peygamber'in fiilleri konusundaki yaklaşımının Hanefîlerin bu konudaki genel tutumlarını gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- BAYRAKLI, Bayraktar, Kur'an Tefsiri, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2004.
- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Camiu's-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- el-CASSÂS, Ahmed b. Ali er-Râzî, el-Fusûl fi'l-Usûl, Tahk. Uceyl Câsim en- Neşemî, Mektebetu'l-İrşâd, İstanbul 1994.
- ESED, Muhammed, Kur'an Mesajı, İşaret Yayınları, İstanbul 1996.
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, İslâm Düşüncesinde Sünnet, Ankara Okulu, Ankara 2008.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, Câmî' li-Ahkâmî'l-Kur'an, Matbaatu Darî'l Kütübi Mısriyye, Kahire 1934.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'la, Tefhîmûl-Kur'an, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- MUSLİM, b.el-Haccac, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî, Sahîhu Müslim, Dâru İhyai't-Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut 1955.
- es-SERAHSÎ, Usûlu's-Serahsî, Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- TAHİR B. AŞUR, Muhammed, İslam Hukuk Felsefesi, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, İklim Yayınları, İstanbul 1988.
- ÜNAL, İsmail Hakkı, "Hanefî Usûlcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", A.Ü.İ.F.D.,XXXVII, A.Ü. Basımevi, Ankara 1988.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Eser Neşriyat, İstanbul (t.y.)
- ZEYDAN, Abdülkerim, Fıkıh Usûlü, çev. Ruhi Özcan, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul 1993.

